

17 (17).
HIMAYAK BOYACIYAN'IN ANLATTIKLARI
(1902, BİTLİS, KHALTİK K. DOĞUMLU)

Köyümüz ormanlarla çevriliydi. Yalnız Haç Ormanı'nda ağaç kesmeyi günah sayarlardı. Diğer ormanlarda ağaç keserlerdi. Köyümüz dağın eteklerindeydi. Köyümüzde dokuz doğal kaynak bulunurdu. Sulu tarım için elverişli şartlar yaratan iki deremiz vardı. Köyümüzde 550 Ermeni aile yaşıyordu. Her bir aile 6-7 kişiden oluşurdu; demek ki, yaklaşık 3000 Ermeni nüfus vardı.

Köyümüz bir şehir gibiydi. İki katlı taş binalarda yaşıyorduk. Nüfus genel olarak tarımla uğraşır. Mesleklerden en yaygın olanları dokumacılık, çömlekçilik, demircilikti. Babam demirciydi. O, ayakkabıların altına çakılan özel çiviler imal ediyordu. Darı, buğday ekiyor, şalgam yetiştiriyorduk. Yılda iki kez ürün alıyorduk. Elde ettiğimiz mahsul bizi ancak geçindiriyordu. Pamuk üreticiliği de gelişmişti. Pamuğu ekip, topluyor, makarayla büküyor, sonra da o iplikle kumaş dokuyor, kumaşı boyayıp sonra da satıyorlardı. Çömlek imalatçıları ise köy sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılıyor, ürettiklerini diğer köy ve şehirlere götürüp satıyorlardı.

Köyde kemerli ve sağlam iki taş köprü vardı.

Ailemiz, babam ve amcamın ailelerinden oluşuyordu. Hep birlikte yaşıyorduk; her biri 15 candan oluşan toplam 15 haneydik. Herkes birbiriyle barışık yaşardı. Yazın soğuk sularda, kışın ise ahırda su ısıtıp yıkanırđık. Ahırda inek, eşek, öküz beslerdik. Yılın birinde hayvanlar hastalanıp öldü.

Evin birinci katında genel bir yatak odası bulunuyordu. Binanın pencereleri vardı; ama pencerelerde cam yoktu; kağıda yağ sürüp pencerelere yapıştırıyorlardı.

Ailemiz, ben, babam, annem, erkek ve kız kardeşlerimden oluşuyordu. Köyde iki okul vardı. Bunlardan biri Gregoryen okuluydu ve dördü kız, geri kalanı erkek olmak üzere 104 öğrencisi vardı. Diğerisi ise Protestan okuluydu. Okulda ana dilimizi, Türkçe, Fransızca, tarih ve coğrafya öğreniyorduk. Ben 1914'e kadar okula gittim.

Aziz Gevorg adını taşıyan bir kilisemiz vardı. O yontulmuş bazalt taşından dört sütun üzerinde inşa edilmişti. Dini bayramlarda bütün köy o kiliseye dolardı. Gregoryen ve Protestan Ermeniler barış içinde yaşarlardı. Katliam sırasında Türkler o kiliseyi yıkmak istediler ama başaramadılar.

Köyde trahomu bile tedavi eden hekimlerimiz vardı. Kürt köylerine yakın olmamıza rağmen Ermenice konuşurduk; ama birçok insan Kürtçe bilmezdi. Kilise vaazlarında büyük ölçüde grabar [klasik Ermenice] ifadeler kullanılırdı.

Toplantılar kilisenin avlusunda, vaftiz ve düğünler ise kilisenin içinde yapılırdı. Yaşam tarzı

Avrupa'dakiyle hemen hemen aynıydı; zira birçok kişi yurtdışına çalışmaya gidip geri geliyor ve beraberinde batı tarzı elbiseler, ayakkabılar getiriyordu.

Ermenilerle Kürtler hemen hemen barış içinde yaşıyorlardı; ama Kürt Faraz Ağa'nın, kocası para kazanmak için gurbete çalışmaya giden bir Ermeni kadını kaçırdığını hatırlıyorum. Kürdün karısı şikâyet edince Kürt Ağa ona şöyle demişti: "Ben onu çalıştırmak için buraya getirdim; asıl karım sensin." O Ermeni kadın köye geldi; sonra da Muş'a kaçtı.

Serob Paşa'nın grubunda olan Murad, Hakob adında fedailerimiz vardı; ama onlar birbirleriyle anlaşamıyorlardı.

1908'de Hürriyet ilan edildiğinde, başlangıçta herkes Ermeni ve Türk'ün kardeşçe beraber yaşayacağı konusunda hemfikirdi. Hatta köyümüzde şölen oldu ve tüfekler ateşlendi. Ama daha sonraki günlerde bunun aldatıcı bir düşünce olduğunu hissettik. Amcamın oğlu beni yanına aldı ve birlikte Bitlis'e gittik. Yolda giderken ben onun giysisinin ucundan tutuyordum. Bitlis'e gidip çarşığı dolaştık; müzik çalınan yeri bulduk. Biz köylü çocuklar şaşkınlıkla izliyorduk. Vali sahneye çıktı; çalgıcılara birer altın dağıttı. Biz geri döndük; üstünde bir haç dikili olan Serob Paşa'nın mezarının bulunduğu Karmıravank'tan geçtik. Haçı öpüp yolumuza devam ettik.

Müteakip yıllarda bir soğukluk baş gösterdi. İnsanlar Türkün siyasetinin değişmediğini çok çabuk anladılar.

Birinci Dünya Savaşı sırasında ben 13 yaşındaydım. Savaş, Türk ve Kürtlerin "dayılarımız" olarak gördükleri Ruslara karşı yürütülüyordu. Hürriyet'e kadar Hıristiyanlar askere alınmıyordu ise de, Hürriyet'ten sonra Ruslara karşı savaşmaları için Ermenileri de askere almaya başladılar. Askere gitmeyi reddedeni döverek öldürüyorlardı. Bütün silahları topladılar. Silah olmayan yerde silah arıyorlardı.

Bizde katliam 12 Haziran 1915 günü başladı. Bitlis'le birlikte bizim köylüler de katledildi; zira bizim köydekilerin hepsi de zanaatkârdı. Türk Hükümeti sözde bizi korumak amacıyla köye bir birlik yerleştirdi. Onlar bizim köyün sakinlerinden korkuyorlardı. Çevredeki Kürt Ağaların birlikleri de vardı ve bizim köyü hepsini doyurmaya mecburdu. Ermeni gençlerini çoktan askere almışlardı. Onlar, Bitlis'i savunmak için dağlarımızda mevziler kazmışlardı. Kimin ne mesleği olduğunu dikkate alıp çalıştırdılar. Bütün zanaatkârlar orduda görev yapıyordu. Ağaçları kestiriyorlardı; çömlekçiler kaplar ve Bitlis'e su taşıyacak künkler imal ediyorlardı. Terziler askeri elbiseler dikeyor; haftada üç kere hazır malları hükümete teslim etmeye gidiyorlardı.

Rus ordusu yaklaşmakta idi. Türk ordusu kitlesel olarak kaçıyor. Bir gün amcam hastalanmıştı. Bizim de bir eşeğimiz vardı. Köylülerle birlikte ben de Bitlis'e mal teslim etmeye gittim. Dört silahlı Kürt de bize eşlik ediyordu. Bize: "Çabuk köyünüze dönün dediler." Bir de baktık ki, Arap üniformalı, başlarında sarık ve ayaklarında çarık bulunan, don giymiş askerler Bitlis'e doluştular. Öyle bir an geldi ki, şehirdeki trafik durdu. Geri dönmek için şehir içinden, uzun bir yoldan geçtik. Birden ağlama sızlama sesleri duyduk.

Katliam başlamıştı. Türkler üstümüze saldırdılar; eşeklerimizi çalıp, katırlarımızı götürdüler ve bizi dövmeye başladılar; sonra da karakola götürdüler. Bitlis'te katliam başladı. Evleri ateşe veriyorlardı. Sabaha kadar orda kaldık. Biz 5-6 çocuktuk. Bizi ne zaman öldürecekler diye düşünüyorduk. Üstü kapalı bir araba geldi. Kılıcın ucuyla perdeyi aralayıp tükürdüler ve gittiler. Aradan birkaç saat geçti; bir çukura doğru götürülen öldürülmüş bir Rusun cesedini gördüm. Bir Rus general da gelmişti; onu da başından vurup çukura attılar: hem ölüyü hem de yarı ölüyü oraya attılar

Biz altı çocuktuk. Muşeg Ğazaryan da aramızdaydı. Bizi geri çevirdiler; ama Bitlis'ten çıkana kadar Türk kadınlarının damların üstünde şöyle haykırdıklarını gördük: "Bunları nereye götürüyorsunuz? Kesin onları!" Bizi şehirden çıkardılar. Yolumuzun üzerinde bir tarla vardı. Bir de baktık ki, Türkler ve Kürtler geliyor ve bizi öldürmek istiyorlar. Bize dediler ki: "Bize bir söz verin, sizi kurtaralım." Biz de istedikleri sözü verdik. Köye vardık. Baktık ki, köyde katliam başlamış. Biz üç çocuk ve Muşeg Ğazaryan dağa kaçtık. Ordan Van Gölü görünüyordu. Hava karardı. Köyden kurtulabilenlerden herbirinin birer taşın ardına saklandığını gördük. Biz çocukları katliamın bitip bitmediğini öğrenelim diye köye gönderdiler. Karşımıza Türk askerler çıktı. Kaçmaya başladık. Türkler de arkamızdan geliyordu. Ben ve amcamın oğlu Hıraç kaçarken, amcamın oğlunu yakaladılar. Artık ona ne olduysa bilmiyorum; görünüşe göre onu öldürdüler. Sonra ben evimize gittim ve bizimkilerin matemli olduklarını gördüm.

20 gün kadar sonra, yeniden şehre gideceğimiz zaman yeniden katliama başladıklarını gördük. Kaçmak istedim. Bir zaptiye geldi ve beni öldürmek istedi. Hayatımı bir Türk kadın kurtardı. Ondandır ailemizden kimseyi bulamadım. Ne kadar aradımsa da bulamadım. Yalnız son gün dağa çıktık; aç ve susuzduk. Taşların dibinde ölü ya da diri bir sürü kadın ve çocuk vardı. Bir adamın aşağıdan yukarı doğru geldiğini gördük. Dağdan indik; adam bizi görüp sevindi; bize iki parça ekmek ve bir avuç buğday verdi. Biz, dört kişi bunları açgözlülükle yedik. O bize: "Hemen su içip kaçın" dedi. Dağa kaçtık. Geceyi bir vadide geçirdik. Sabah yeniden köye gitmeye karar verdik. Gidip bahçelerde yiyecek meyve aramaya başladık; açtık. Köyümüzden kaçan yaklaşık 20 kişilik bir grup adamın bir çukurun içerisine saklandıklarını gördük. Kadınlar tarlalara dolmuştu; ağlama sızlamalar duyuluyordu. Ben yeniden dağa çıktım; belki de annemi bulurum, diye düşünüyordum. Gün ağarmaya başlamıştı. Türkler köyümüzü yağmalıyordu. Türklerin, yağmaladıkları malları nasıl birbirlerinin elinden kaptıklarını gördük. Ondandır hiçbir akrabamı bulamadım. Bütün köy cayır cayır yanıyordu. Gökyüzü aydınlanmıştı. Adı Toros olan, bir yaralı gördük. "Bizimle gel" dedik.

"Hayır gelmem; gelemem, yaralıyım" dedi.

Kaçtık. Ayağıma diken batmıştı ve acıyordu; ağlıyordum. Birden bir adamın geldiğini gördük ve kaçtık. Türk askerleri köyden bir grup kadını toplamış kışlalarına götürüyorlardı. O anda çukura saklanmış Ermeniler kaçtılar. Türkler ateş açıp birisini öldürdüler. Adamın biri ayağımın altından geçerek kaçmak istiyordu; ben onun arkasına takıldım. Dört ayak üstünde yüz metre kadar yürüdük. Bir mağaraya girdik ve içeride bir sürü insan olduğunu gördük. Hava yoktu, boğuluyorduk. Hareket de edemiyorduk. Biz, beş çocuğu dışarı çıkardılar. Baktık

ki, dışarda ateş ediliyor. Türkler hem aşağıda hem de yukarda mevzilenmişti. Bir Türk subayı Kharberdli bir çocuğu yakaladı; ona şeker verdi ki, Ermenice "Dışarı çıkın" desin. Türk, çocuğun eline bir mum tutuşturdu ve ona: "Git bak, içerde kim var" dedi.

O çocuk "İçerde kimse yok diyerek" dışarı çıktı.

Vadiden silah sesleri duyuluyordu. Bizi Türk birliğine götürdüler. Akşam oldu; erkeklerin ellerini bağladılar. Bizimkilerin aklına rüşvet teklif etmek geldi. Ama sabah Bitlis tarafından çarpışma başladı. Genel komutanın birliği ziyaret ettiğini gördük. Askerler de toplarıyla geldiler. Biz ise, ne zaman öldürüleceğiz diye bekliyorduk ve susuzduk. Gelip bütün çocukları da bağladılar. Sıra bana geldiğinde ipin sonu gelmişti. Ben bağlı olmadığım için onlardan en şanslı olduğumu düşünüp kaçtım. Dört tarafta muhacirler vardı. Katliam vardı. Karşıma iki zavallı Ermeni yakalamış olan dört asker çıktı. O Ermeniler benden su istediler. Başlarını eğer eğmez vurularak öldürüldüler. İki de yere yığıldı. Ben ise korkudan titriyordum.

Ve Rus ordusu geldi. Türk muhacirler kaçıyor, kargaşa hüküm sürüyordu. Kaçmak istiyordum. Evin arkasına geçip kaçtım. Geceyarısı dağa çıktım. Sabah dağın zirvesinden Bitlis'in görüldüğünü gördüm. Yukardan köyümüz de gözüküyordu. Bir taşın dibinde iki gün kaldım. Yalnızdım; yanımda kimse yoktu. Birden bir çocuk sesi duydum. Bir buğday tarlası gördüm. Kadınlar orda oturmuşlardı. Orda teyzemi ve amcamın oğlunu buldum. Hepsisi de açtılar. Yere saçılmış buğday tanelerini yiyorlardı.

Bana: "Git Ruben'i uyandır" dediler. Gidip onu uyandırdım. İki Kürt gelerek beni çekti. Kürt beni öldürmek istedi; ama yanındaki: "Günahtır" dedi. Beni evlerine götürdüler. Gündüz hayvanlarını otlatmaya götürüyordum; gece de eve gidiyordum. Ben de tifüse yakalanmıştım. Hayvanları otlatmaya götürdüğümde köyümüz uzaktan görünüyordu. Akşam Kürt piçleri bana tahtalarla vuruyorlardı. Ben ölesiye çalışıyordum. Amcamın karısı da o köydeydi; ama birbirimizi görmeye hakkımız yoktu. O Kürt köyünde ben Manukyan Askanaz'a rastladım. O bizim köyden ve hayvanları birlikte otlatmaya başladık. O annesi ve ablasıyla başka bir Kürdün evinde yaşıyordu. Kış geldi. Biz orda bir aydan fazla yaşadık. İnsanlar beni Müslüman sanıyorlardı. Ama birisi geldi ve bana : "Sen Ermenisin; Müslüman değilsin" dedi.

Kürt kadınlar da: "Hayır o Müslüman" diye cevap verdiler.

O zaman adam şöyle dedi: "Eğer müslümansa Haç'a küfretsin."

Ben de anlamadığım Kürtçe kelimelerle onun inancına küfrettim.

Adam kızdı ve beni öldürmek istedi. Benim yaşadığım evde bana ayrı yemek veriyorlardı. Kürt çocukları kaşıklarını alıp gelerek benim yemeğimi yiyorlardı. Bu şekilde kışa kadar yaşadım.

Ruslar geldiğinde Şubat ayındaydık. Hepimiz sırtımızda yüklerle kaçıyoruz. Rusların köyümüze girdiği, bütün Kürtlerin kaçtığı, hayvanların ahırlarda kaldığı haberi geldi. Hayvanların bağlarını çözdük ve hareket ettik. Her yer buz tutmuş, dere donmuştu. Donmuş

derenin içine düştüm. Islaktım ve titriyordum. İki gün boyunca kaçtık. Sırtımdaki yük de ağırdı. Kaçış imkânı bulmayı düşünüyordum; niyetim kaçmaktı. Sabah herkes hazır olduğunda evin arkasına doğru uzandım. Başımda sarık ve üstümde Kürt giysileri vardı. Derin bir vadiye ulaştım. Karşıdan bir grup Kürdün geldiğini, hayvanlarıyla birlikte kaçtıklarını gördüm. Bana: "nereye gidiyorsun" diye seslendiler. Ben ise kaçtım. Bir samanlığa girdim; otların üzerinde uyudum. Sabah kalkıp köye girdim. İki Türk asker geldi; bunların yanından da kaçtım. Bir de atlı Rus Kazak geldi. Ben onu kucakladım. Ona : "Ermeniyim" dedim.

O bana: "Bizimle gelir misin?" diye sordu.

"Evet" dedim.

Beni komutanın yanına götürdü. Yiyecek getirdiler. Bir testi getirdiler ve : "git su getir" dediler. Suyu götürdüm. Su dolu testiyi ve bir somun ekmeği Türk esirlerin önüne koydular.

Ben Rusları takip ettim. Başka bir köye gidip iki çocuğa rastladım. Açtılar. Onlara ekmeke verdim; yediler. Bitlis'e gitmeye hazırlandık. Ruslar bana: "Bala can" ismini taktılar. Onlar at üstünde yol alıyordu, ben ise yürüyordum. O çocukları köyde bırakıp beni yanlarına alarak Bitlis'e doğru götürdüler. Bir köye girdik. Atların ayakları kara saplanıyordu. İki Türk yakaladılar; önceden de iki esir olduğundan, dört Türk esir oldu. Yolu geçmek için geldik. O dört esiri köprü'nün üzerinden geçirdiler; ben ise komutanla birlikte suya girdim; nehrin öbür yakasına geçtim. Bitlis'e girdik. Beni giydirdiler. Birden dayıma rastladım. O beni alıp Protestan kilisesine götürdü. Birkaç gün sonra da bizleri Van'a nakledeceklerdi. Gidip Andranik'ten, Sımbat'tan izin aldılar. Van'a gideceğimiz gün Andranik Muş'tan Bitlis'e gelmişti. Bizi Tatvan'a götüreceklerdi. Andranik geldi. Tatvan'dan Van'a yürüyerek gittik. Mart 1916'tan yaza kadar ordaki yetimhanede kaldım. O yetimhanede 500 çocuk vardı.

İkinci göç sırasında bizi arabalara bindirip Eski Beyazıt'a götürdüler. Yolu Ermeni gönüllüler koruyordu. Berkri Nehri'ni geçtik. Ordan da Iğdır, Aleksandrapol ve Dilican'a gittik.

1916 yılında Sevan'a yerleştik. Andranik Calaloğlu'dan Sevan'a geldi. Bizim durumumuz çok vahimdi; ekmeke dileniyorduk. Rahip Yeğişe gidip un rica etmemizi salık verdi; ama vermediler. Sonra bizi Tsaghkadzor'a götürdüler. 1920 yılına kadar yetimhanede kaldım.

Dışarı çıktığımızda yalnız yaşayamıyordum. Evlendim; dört kızım ve bir oğlum oldu.

Katliam sırasında bütün yakınlarımı kaybettim ve esaret döneminde de Türklerin ve Kürtlerin zulmüne tanık oldum. Benim yüreğim kinle dolu. Ben çocuklarıma benim şehitlerimin adlarını koydum: Şoğik, Yervand.

Yeğişe Çarents'in dediği gibi, ben de kurtuluşumuzun toplu kuvvetimizde olduğunu düşünüyorum.